ORIGINAL ARTICLE

Dynamics of Land in Rubber Production Areas in Songkhla Province

Suchanya (Boonvanno) Phongsavan[1] and Chao Yongchalermchai[2]

[1] **Ph.D.(Tropical Geography), Farm Specialist Officer,**
Agrarian Systems and Resource Management Research Center,
Division of Research and Technical Service,
[2] **Ph.D.(Remote Sensing), Lecturer,**
Department of Earth Science, Faculty of Natural Resources,
Prince of Songkla University
E-mail: ychao@ratree.psu.ac.th

Abstract

This research aimed to study the land structures in rubber areas, land evolution and future trends of land management, including understanding the limitations of land factors in the rubber production system. The study was conducted in 2000, in Na Thawi and Chana districts, in Songkhla province, using both secondary and primary data. The study found that after settlement the land use pattern had generally changed from forest area to shifting cultivation or fruit trees and finally to rubber. Most of the farmers indicated a preference for growing rubber trees to other crops in the future.

The study showed that eighty-five percent of family leaders were male and eighty-eight percent were married. Seventy-one percent had finished grade 4-7 primary school education and sixty-four percent were born in their village. The average family size was 4 with 2 agricultural laborers. Most had a small household with an average farm size of 3.2 hectares, divided into small dispersed plots. Agricultural land was usually acquired through the family, although recently more has been acquired through purchasing, with twenty-nine percent of current land having been purchased. Land tenure was in the form of ownership. The land ownership documents have been changed increasingly in the last period to the certificates of land utilization (N.S.3) and Title Deeds, however, very few farmers have land ownership security. There is still a large amount of agricultural land, about fifty-three percent of the total, for which there are no legal documents. This lack of land ownership security, the large amount of landlessness, and small size of farm households appear to be the major limitations of land factors in the rubber production system.

Keywords: dynamic, land, rubber production, Songkhla

Songklanakarin Journal of Social Sciences and Humanities 9(2) May - Aug. 2003: 199-214
รับต้นฉบับ 11 ธันวาคม 2545 ปรับปรุง-แก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ 18 กรกฎาคม 2546
รับลงตีพิมพ์ 30 กันยายน 2546

นิพนธ์ต้นฉบับ

พลวัตของที่ดินในพื้นที่ทำสวนยางพารา จังหวัดสงขลา

สุจรรยา (บุญวรรณโณ) พงศ์สวรรค์[1] และ เชาวน์ ยงเฉลิมชัย[2]

[1] **Ph.D.(Tropical Geography), นักวิชาการเกษตรชำนาญการ**
ศูนย์วิจัยระบบเกษตรทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ฝ่ายวิจัยและบริการ

[2] **Ph.D.(Remote Sensing), อาจารย์**
ภาควิชาธรณีศาสตร์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
E-mail: ychao@ratree.psu.ac.th

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างที่ดินในพื้นที่ทำสวนยางพารา ศึกษาวิวัฒนาการของที่ดินตลอดจนแนวโน้มของการจัดการที่ดินในอนาคต และเพื่อทราบข้อจำกัดของปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา ทำวิจัยปี พ.ศ.2543 ในอำเภอนาทวีและอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา โดยศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ พบว่าหลังจากมีการตั้งถิ่นฐานรูปแบบการใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงจากสภาพป่าเป็นพืชไร่เลื่อนลอยหรือไม้ผลพื้นเมือง และเป็นยางพาราในที่สุด ส่วนการใช้ที่ดินในอนาคตเกษตรกรยังต้องการปลูกยางพารา

เกษตรกรมีหัวหน้าครอบครัวเป็นเพศชายร้อยละ 85 สถานภาพสมรสร้อยละ 88 การศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาร้อยละ 71 ถิ่นเกิดอยู่ในหมู่บ้านร้อยละ 64 สมาชิกในครอบครัวเฉลี่ยมี 4 คน และมีแรงงานทำการเกษตร 2 คน เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวสวนยางขนาดเล็กมีพื้นที่เฉลี่ย 20 ไร่ต่อครอบครัว แบ่งเป็นแปลงย่อย ๆ และอยู่กระจัดกระจาย การได้มาของพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่โดยรับมรดก การได้มาโดยซื้อขายได้เพิ่มบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ พบว่ามีร้อยละ 29 ของพื้นที่ทำการเกษตร การถือครองพื้นที่เป็นแบบเจ้าของโดยตรง เอกสารสิทธิ์ที่ดินเปลี่ยนเป็น น.ส.3 และ โฉนด มากขึ้นในระยะหลัง อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ซึ่งแสดงถึงความมั่นคงในการถือครองที่ดินมีจำนวนน้อย แต่มีพื้นที่ทำการเกษตรมากถึงร้อยละ 53 ไม่มีเอกสารสิทธิ์ การขาดความมั่นคงในการถือครองที่ดิน รวมถึงการมีเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินและเกษตรกรประเภทที่มีพื้นที่ทำการเกษตรน้อย เป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้เป็นข้อจำกัดของปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา

คำสำคัญ: การทำสวนยางพารา, ที่ดิน, พลวัต, สงขลา

บทนำ

การพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทควรคำนึงถึง 3 มิติหลักๆ คือ การให้มีอาหารอย่างเพียงพอ การบำรุงรักษาพื้นที่ดินเพื่อให้สามารถผลิตได้อย่างยั่งยืน และการให้เกษตรกรมีส่วนเกินทางการผลิต เพื่อที่จะสามารถลงทุนในหน่วยการผลิตของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง (Institut Panafricain pour le Dévéloppement, 1981) แต่ถ้าหากความคิดพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจของชนบทเป็นแต่เพียงการคิดหาวิธีการเพื่อให้มีรายได้และกำไรเท่านั้น ความคิดนี้จะก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารของมนุษย์ และจะนำไปสู่สภาวะการเสียสมดุลย์อย่างรุนแรงในอนาคต สำหรับประเทศไทยได้มีการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการอย่างสูงมาเป็นเวลา 4 ทศวรรษแล้ว และได้ลดบทบาทภาคเกษตรกรรมลง ทั้งๆ ที่การเกษตรเป็นฐานการพัฒนาของประเทศมาเป็นเวลาช้านาน เป็น

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศประสบวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ธุรกิจล้มละลายมากมาย คนว่างงานเพิ่มขึ้นนับล้านคน แรงงานอพยพจากเมืองกลับสู่ชนบท จากบทเรียนครั้งนี้ทำให้เกิดการเล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตรเพิ่มมากขึ้น เห็นความสำคัญของการเกษตรที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับที่ดินมีความสำคัญมากต่อการเกษตร ทรัพยากร "ที่ดิน" เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีบทบาทสำคัญในระบบการผลิต เช่นเดียวกับปัจจัยด้านแรงงานและทุน "ที่ดิน" เป็นส่วนประกอบที่คนไม่สามารถผลิตขึ้นได้ มีคุณลักษณะที่ไม่สามารถขยายตัวตามลำพังได้และเป็นปัจจัยที่มีจำนวนคงที่ ซึ่งตรงข้ามกับจำนวนประชากรที่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งสองแล้วจะเห็นว่าที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่จำกัดและหายากขึ้นเรื่อยๆ จากคุณสมบัตินี้จึงทำให้ที่ดินเป็นทรัพย์สินที่ทุกคนแสวงหา และก่อให้เกิดความขัดแย้งตามมา ในที่สุดได้มีการผลักดันกระบวนการทางกฎหมายขึ้นเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน (Guitton, 1966) ประเทศไทยหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ.2398 ทำให้ประเทศเปิดการค้ากับต่างประเทศ ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการส่งออกและได้มีสินค้าหลากหลายมากขึ้น เช่น ข้าว ไม้สัก อ้อย และมันสำปะหลัง เป็นต้น การเจริญเติบโตในภาคเกษตรโดยเน้นการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ทำให้ความต้องการที่ดินทำการเกษตรเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ

ยางพาราเป็นพืชพาณิชย์ที่สำคัญประเภทแรกที่เข้ามามีบทบาทต่อเศรษฐกิจของภาคใต้ เชื่อกันว่ามีการปลูกยางครั้งแรกที่ อ.กันตัง จ.ตรัง ในปี พ.ศ.2442 โดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี้ ณ ระนอง) นำเมล็ดพันธุ์มาจากรัฐเปรัค มลายู มาแจกจ่ายให้ราษฎรปลูกโดยทั่วไป (ชูสิทธิ์ และ เวท, 2542) รัฐได้ให้การส่งเสริมพอสมควร หลังจากนั้นได้มีปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางพารา เช่น การสร้างทางรถไฟตัดเข้าไปในเขตป่า (พ.ศ.2452 – พ.ศ.2463) ทำให้เกิดสวนยางทั้งสองข้างทางรถไฟ การตั้ง "แผนกยาง" ในกองขยายการกสิกรรม กรมเกษตร (พ.ศ.2477) และได้ขยายงานเป็น "สถานีทดลองกสิกรรมภาคใต้" การตั้ง "องค์การสวนยาง" (พ.ศ.2492) การตั้ง "สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง" (พ.ศ.2504) และการตั้ง "ศูนย์วิจัยการยาง" ที่ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา (พ.ศ.2508) เป็นต้น

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2503 รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาการผลิตยางพารา โดยเน้นการปรับปรุงระบบการผลิตยางของไทยเพื่อให้สามารถแข่งขันกับประเทศผู้ผลิตยางพาราระดับใหญ่ๆ ของโลกได้ ประกอบกับความต้องการยางธรรมชาติของตลาดโลกสูงขึ้นเมื่อ 5–10 ปีที่ผ่านมา มีผลทำให้ยางมีราคาดี จึงมีการขยายพื้นที่ปลูกยางไปเป็นจำนวนมาก ทำให้เนื้อที่ปลูกยางโดยรวมของประเทศเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีเนื้อที่ปลูกยางประมาณ 10.77 ล้านไร่ในปี พ.ศ.2529 เป็น 12.25 ล้านไร่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา (สถาบันวิจัยยาง, 2541) ประเทศไทยเป็นประเทศผู้ผลิตยางรายใหญ่ที่สุดของโลก มีศักยภาพการผลิตยางประมาณปีละมากกว่า 2 ล้านตัน หรือประมาณหนึ่งในสามของการผลิตยางของโลก พื้นที่ปลูกยางของประเทศส่วนใหญ่อยู่ในภาคใต้ จากข้อมูลดาวเทียมปี พ.ศ.2539 ภาคใต้มีพื้นที่ปลูกยางประมาณ 10.45 ล้านไร่ หรือร้อยละ 85.37 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งประเทศ จังหวัดที่เป็นแหล่งปลูกยางพาราและมีพื้นที่ปลูกมากกว่า 1 ล้านไร่ ได้แก่ สงขลา สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และตรัง (สถาบันวิจัยยาง, 2541) จากข้อมูลด้านพื้นที่ปลูกยางพาราดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าสภาวะเศรษฐกิจของภาคใต้ขึ้นอยู่กับยางพาราเป็นสำคัญ

ในระบบการผลิตยางพาราของประเทศไทยนั้นมีชาวสวนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกยางพาราประมาณ 6 ล้านคน หรือมีประชากรไม่ต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดของประเทศที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยางพารา นอกจากนี้ระบบการผลิตยางพาราของไทยเป็นระบบการผลิตแบบไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ปัจจัยการผลิตสมัยใหม่มากนัก จำเป็นต้องใช้พื้นที่จำนวนมากในการปลูก จึงพบเห็นยางพาราปลูกทั่วไปทั้งในพื้นที่ราบ พื้นที่ลาด พื้นที่เนินเขา และบนภูเขาในภาคใต้ อย่างไรก็ตาม การปลูกยางพาราของภาคใต้จะพบปัญหา

เกี่ยวข้องกับลักษณะการใช้ที่ดิน ซึ่งมีผลกระทบต่อการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในระบบที่เกี่ยวข้องกับยางพารา แต่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยด้านที่ดินในระบบการผลิตยางพาราในประเทศไทยมีน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลย้อนหลังในอดีตนั้นยิ่งมีความจำกัดเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย คือ ศึกษาโครงสร้างที่ดิน (land structures) ในพื้นที่ทำสวนยางพารา ศึกษาวิวัฒนาการของที่ดินในพื้นที่ทำสวนยางพาราตลอดจนแนวโน้มของการใช้ที่ดินในอนาคต และเพื่อทราบข้อจำกัดของปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา โดยมีระยะเวลาที่ทำการวิจัย คือ ปี พ.ศ.2543 ถึง พ.ศ.2544

วิธีการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยการค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐและเอกชน

2. ศึกษาการใช้ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปในระดับอำเภอ โดยการแปลภาพถ่ายดาวเทียมด้วยสายตา จากดาวเทียม Landsat-5 TM มาตราส่วน 1:50,000 ของภาพสีผสมเท็จ (false color composite) ในช่วงคลื่น 3 5 และ 4 (สีน้ำเงิน เขียว และแดง) ของปี พ.ศ.2532 และ พ.ศ.2543

3. การออกสำรวจในภาคสนามในพื้นที่จังหวัดสงขลาซึ่งเป็นจังหวัดที่มีการปลูกยางพารามากที่สุด เลือก 2 อำเภอคือ อำเภอนาทวีและอำเภอจะนะ และได้เลือก 3 หมู่บ้านที่มีการปลูกยางพารามาก เป็นสถานที่ที่ทำการศึกษาวิจัยคือ บ้านนาปรัง ตำบลคลองกวาง อำเภอนาทวี เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ บ้านคลองไข่มุก ตำบลคลองกวาง อำเภอนาทวี เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ส่วนหนึ่งของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ และบ้านช้างคลอด ตำบลท่าหมอไทร อำเภอจะนะ เป็นหมู่บ้านที่ไม่ได้อยู่ในเขตป่าสงวนหรือป่าอนุรักษ์

4. การเก็บข้อมูลในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย โดยสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนเพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน และสัมภาษณ์เกษตรกรรายครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถามเชิงโครงสร้าง สอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร อาชีพ การใช้ที่ดิน แรงงาน สภาวะเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร เป็นต้น การสอบถามได้เก็บข้อมูลจากเกษตรกร 455 ครัวเรือน (ร้อยละ 93 ของครัวเรือนทั้งหมดใน 3 หมู่บ้าน) หลังจากนั้นจึงจัดกลุ่มของเกษตรกร โดยใช้หลักเกณฑ์ของ land labor ratio ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแยกประเภท (stratified sampling) สุ่มตัวอย่างเกษตรกรได้ 86 ครัวเรือนเพื่อทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้โปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ Intergraph และ Arc-View นำเข้าข้อมูลการใช้ที่ดินจากภาพถ่ายดาวเทียม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ที่ดินพร้อมจัดทำแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินต่างช่วงระยะเวลา

จัดการและวิเคราะห์ข้อมูลอื่นๆ โดยใช้โปรแกรม Access Excel ใช้สถิติอย่างง่ายมาช่วยเสริมในการวิเคราะห์ เช่น ค่าเฉลี่ย ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ร้อยละ เป็นต้น

ผลการศึกษาและวิจารณ์

1. การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำสวนยางพารา

1.1 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำสวนยางพาราในจังหวัดสงขลา

การสำรวจพื้นที่ปลูกยางพาราของจังหวัดสงขลา พบว่าในปี พ.ศ.2509 มีพื้นที่ปลูกยางพารา 1,213,231 ไร่ (ร้อยละ15.6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งประเทศ) ในปี พ.ศ.2522 มีพื้นที่ปลูกยางเพิ่มเป็น 1,400,798 ไร่ และเนื่องจากรัฐบาลได้มีโครงการเร่งรัดการปลูกแทนยางพันธุ์พื้นเมืองด้วยยางพันธุ์ดี โดยส่งเสริมให้ปลูกแทนจากเดิมปีละ 135,000 ไร่ เป็นปีละ 312,500 ไร่ ในช่วงปี พ.ศ.2521 ถึง พ.ศ.2525 ซึ่งโครงการปลูกแทนนี้มีส่วนทำให้จังหวัดสงขลามีพื้นที่ปลูกยางเพิ่มสูงเป็น 1,623,704 ไร่ ในปี พ.ศ.2529 แต่หลังจากนั้นการขยายพื้นที่ปลูกยางในจังหวัดสงขลามีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากรัฐบาลได้มีนโยบายในการแก้ปัญหาราคายางตกต่ำ และสนับสนุนให้ปลูกพืชยืนต้นหรือไม้ผลชนิดอื่นๆ แทนการปลูกยางพาราในภาคใต้ (ได้ปรากฏดังรูปที่ 1) โดยภาพรวมของประเทศแล้วพื้นที่

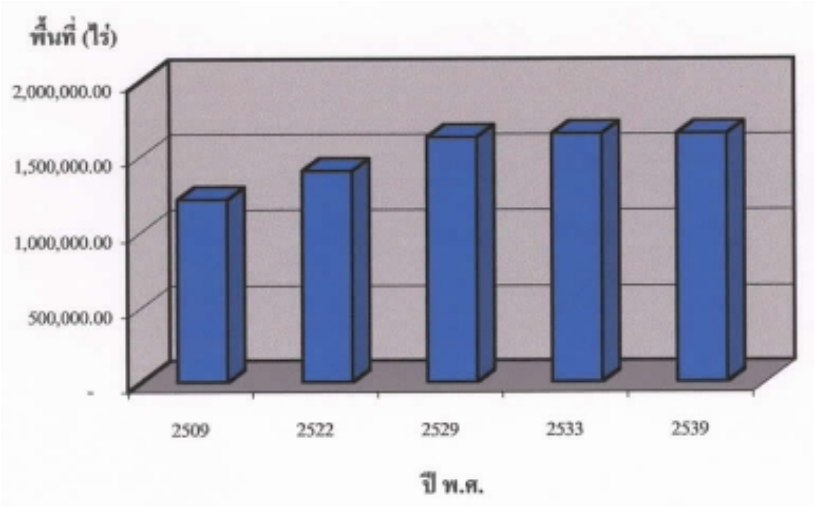

รูปที่ 1 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำสวนยางพาราในจังหวัดสงขลา

ปลูกยางพาราได้เพิ่มขึ้นจาก 10,986,660 ไร่ ในปี พ.ศ. 2533 เป็น 12,245,533 ไร่ ในปี พ.ศ.2539 (สถาบันวิจัยยาง, 2543) ทั้งนี้เนื่องจากได้มีโครงการต่างๆ สนับสนุนให้มีการปลูกยางพาราในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเป็นการสร้างอาชีพให้เกษตรกร และทำให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น

1.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในระดับอำเภอ

จากการแปลภาพถ่ายดาวเทียมด้วยสายตา โดยอาศัยความแตกต่างของสีและความเข้มข้นของสีที่ปรากฏบนภาพ ความหยาบละเอียด ขนาด รูปร่าง และรูปแบบการกระจายของจุดภาพ (Lillesand & Kiefer, 1994) สามารถจำแนกการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของอำเภอจะนะและอำเภอนาทวีระหว่างปี พ.ศ. 2532 และ พ.ศ.2543 ดังรูปที่ 2 และ 3

การเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในอำเภอจะนะและอำเภอนาทวีของปี พ.ศ. 2532 และพ.ศ.2543 ในส่วนของพื้นที่ปลูกยางพารา (รูปที่ 4) พบว่ามีพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้น โดยอำเภอจะนะมีพื้นที่ปลูกยางพาราจาก 257,800 ไร่ เป็น 266,591 ไร่ โดยเพิ่มขึ้น 8,790 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 3.4 ในขณะที่อำเภอนาทวีมีพื้นที่เพิ่มจาก 354,376 ไร่ เป็น 377,077 ไร่ โดยเพิ่ม 22,631 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 6.4 ซึ่งการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกยางพาราทั้ง 2 อำเภอ มาจากการลดลงของพื้นที่ป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นพื้นที่นาปาล์มน้ำมัน และอื่นๆ เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ปลูกยางพาราของอำเภอจะนะและนาทวี พบว่าการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราในอำเภอนาทวีมีค่อนข้างมาก เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง การแผ้วถางป่าเพื่อปลูกยางพารามีค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับอำเภอจะนะ การขยายพื้นที่ปลูกยางพารามีไม่มาก เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ค่อนข้างราบมีพื้นที่ภูเขาอยู่เล็กน้อย

2. ที่ดินกับคนในพื้นที่ทำสวนยางพารา

ครอบครัวของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษามีหัวหน้าครอบครัวเป็นเพศชายร้อยละ 85 (ตารางที่ 1) มีสถานภาพสมรสร้อยละ 88 อายุของหัวหน้าครอบครัวที่ต่ำกว่า 25 ปีมีน้อยมาก (น้อยกว่าร้อยละ 1) ช่วงอายุที่พบมากที่สุดคืออายุมากกว่า 55 ปี มีประมาณร้อยละ 33 ของครอบครัวทั้งหมด ช่วงอายุที่อยู่ระหว่าง 36–45 ปี พบมากเป็นอันดับรองลงมาคือ ร้อยละ 26 ส่วนการศึกษาของหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 71) มีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4–7 สำหรับถิ่นเกิดของหัวหน้าครอบครัว พบว่าหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 64) เป็นคนที่มีถิ่นเกิดอยู่ในหมู่บ้าน ร้อยละ 36 เป็นคนที่ย้ายมาจากที่อื่น สาเหตุของการย้ายเข้ามาในหมู่บ้านเนื่องจากการแต่งงาน และรองลงมาคือ การเข้า

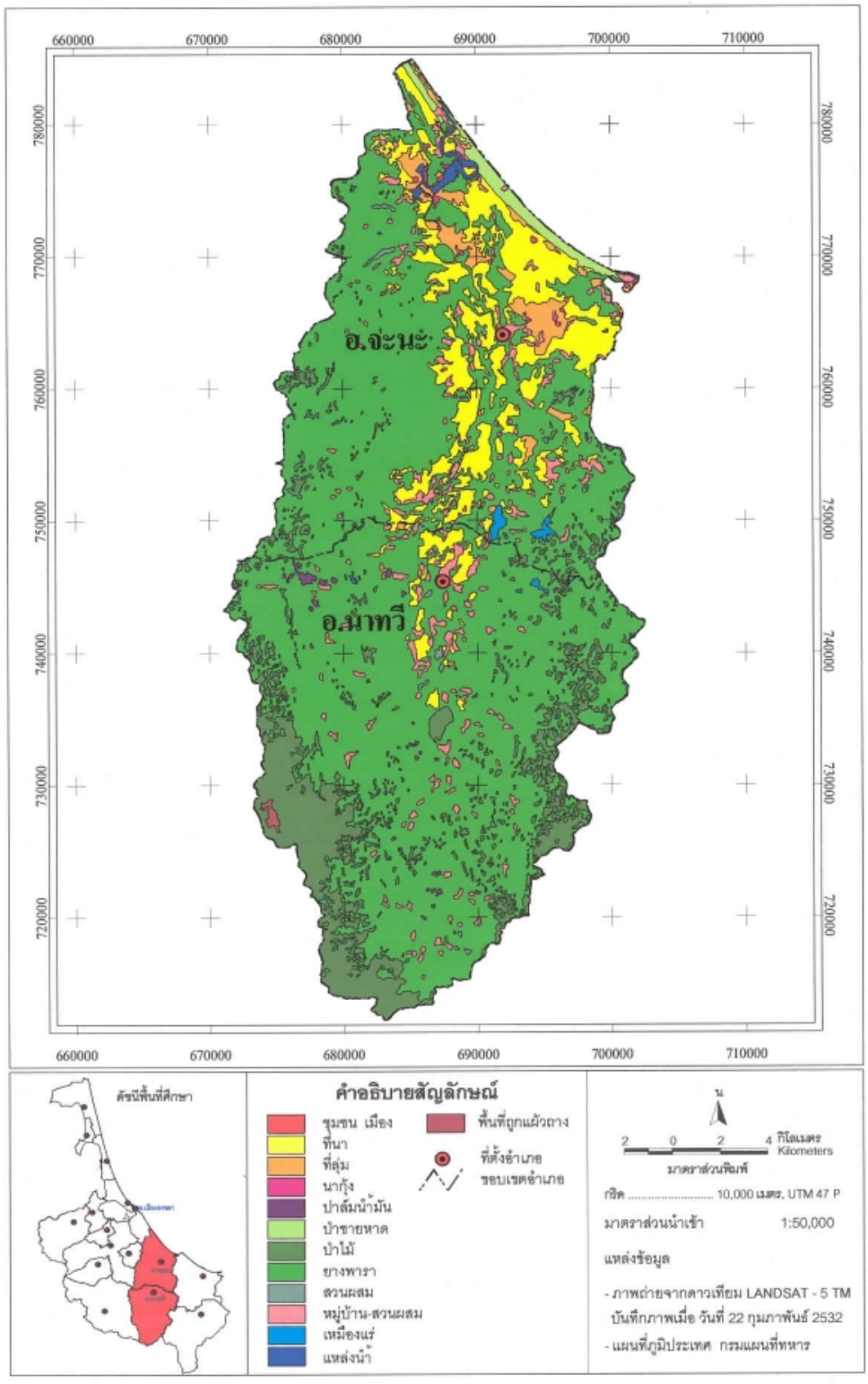

รูปที่ 2 แผนที่แสดงการใช้ที่ดินของอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี ในปี พ.ศ.2532

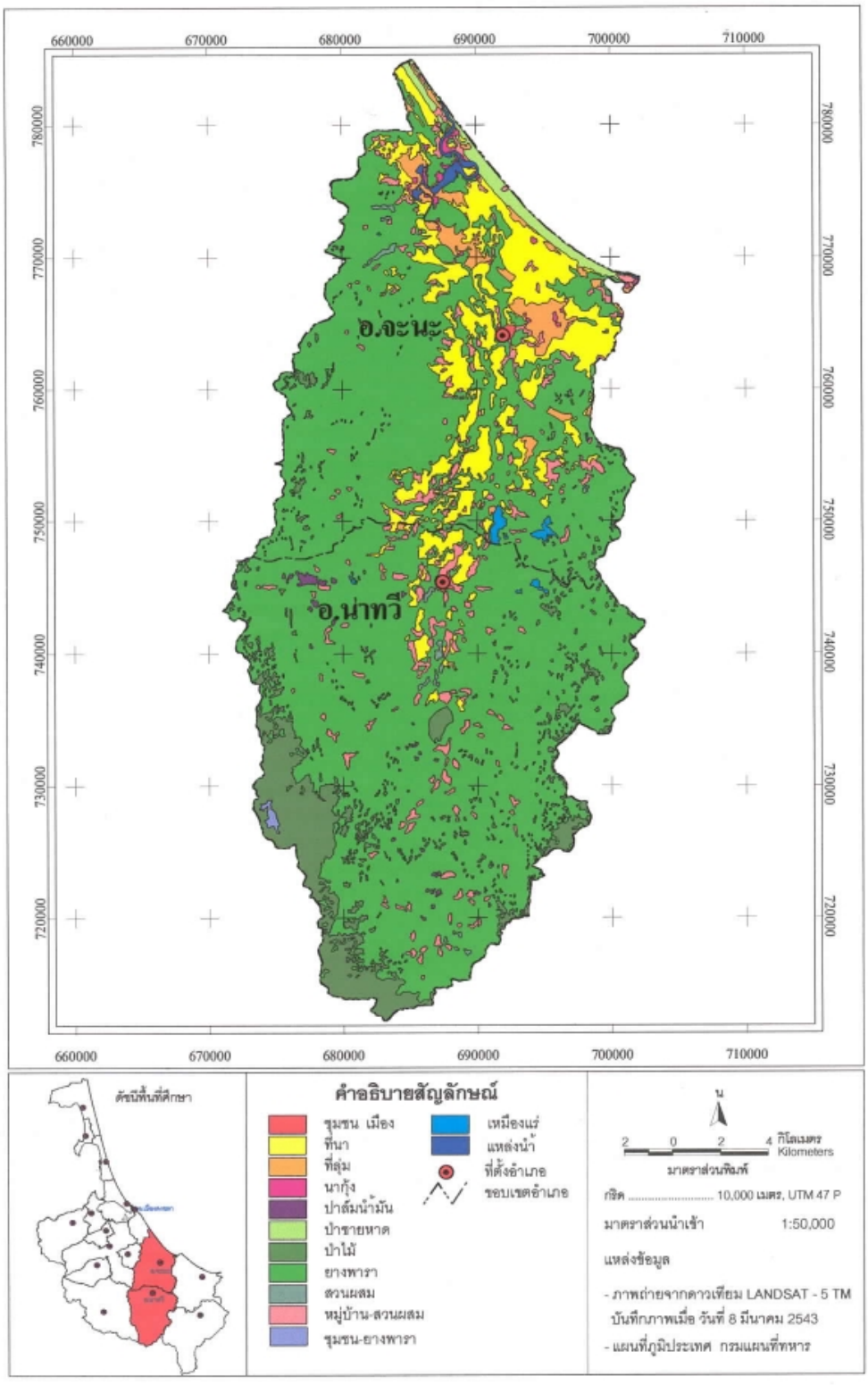

รูปที่ 3 แผนที่แสดงการใช้ที่ดินของอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี ในปี พ.ศ.2543

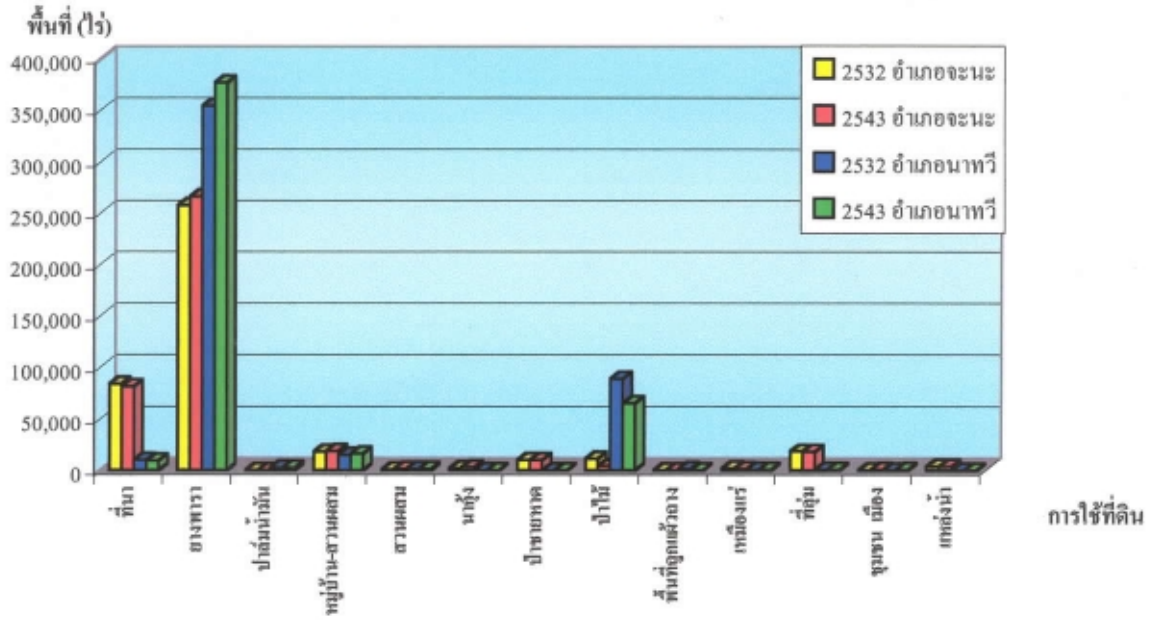

รูปที่ 4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี ในปี พ.ศ.2532 และปี พ.ศ.2543

มาทำสวนยางพารา ในจำนวนหัวหน้าครอบครัวที่ย้ายมาจากที่อื่น มีร้อยละ 42 ย้ายมาจากต่างอำเภอในจังหวัดสงขลา และร้อยละ 36 ย้ายมาจากต่างจังหวัดซึ่งส่วนใหญ่มาจากจังหวัดในภาคใต้ตอนล่าง ส่วนสมาชิกในครอบครัวของเกษตรกรโดยเฉลี่ยมี 4.1 คน และมีแรงงานในภาคเกษตรต่อครอบครัวเฉลี่ย 2.3 คน

การใช้ที่ดินทำการเกษตรในพื้นที่ที่ศึกษาพบว่าเกษตรกรใช้พื้นที่สำหรับทำสวนยางสูงถึงร้อยละ 94.4 ของพื้นที่ทำการเกษตร การปลูกไม้ผลมีความสำคัญน้อยมากโดยเฉลี่ยมีค่าร้อยละ 3.3 ส่วนการทำนานั้นมีทำบ้างเพียงเล็กน้อยเพื่อเอาไว้บริโภคในครัวเรือนของบางครอบครัวเท่านั้น

ลักษณะเฉพาะของเกษตรกรชาวสวนยาง คือ การเป็นเกษตรกรชาวสวนยางขนาดเล็ก จากการศึกษาพบว่าขนาดพื้นที่ทำสวนยางต่อครอบครัวโดยเฉลี่ยมีค่าประมาณ 20 ไร่ (ตารางที่ 2) และเมื่อเปรียบเทียบข้อมูลย้อนหลัง ปี พ.ศ.2535 ของ 2 หมู่บ้านคือ บ้านคลองไข่มุกและบ้านช้างคลอด (Boonvanno, 1997) กับข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้ (2 หมู่บ้านดังกล่าว) พบว่าขนาดพื้นที่ทำสวนยางของครอบครัวโดยเฉลี่ยมีค่าลดลง คือ จาก 22 ไร่ เป็น 15 ไร่ ซึ่งการลดลงของขนาดพื้นที่เนื่องมาจากการแบ่งแยกที่ดินอันเป็นมรดกเมื่อสมาชิกในครอบครัวแยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ และคาดว่าในอนาคตที่ดินทำกินจะมีขนาดลดลงเรื่อยๆ ในรุ่นลูกหลาน นอกจากลักษณะการเป็นเกษตรกรชาวสวนยางขนาดเล็กแล้ว เกษตรกรยังมีสวนยางแบ่งเป็นแปลงๆ โดยเฉลี่ยประมาณ 1.9 แปลงต่อครัวเรือน ขนาดแปลงโดยเฉลี่ยประมาณ 10.4 ไร่ และแปลงยางส่วนใหญ่อยู่กระจัดกระจายในหมู่บ้านที่เกษตรกรอยู่ทำมาหากิน

ลักษณะเฉพาะอีกอย่างหนึ่งที่พบในระบบการผลิตยางพาราคือ การเป็นระบบการผลิตที่มีลักษณะการถือครองที่ดินเป็นแบบการเป็นเจ้าของ-ทำเอง ไม่มีระบบการเช่า (การเป็นเจ้าของ-ทำเอง ในที่นี้รวมถึงการเป็นเจ้าของที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย และการอ้างว่า “เป็นเจ้าของที่ดิน” เนื่องจากตนเองได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง) ซึ่งการมีที่ดินเป็นของตนเองเช่นนี้ ย่อมเป็นโอกาสที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนากระบวนการผลิตทางการเกษตรเป็นอย่างยิ่งเพราะที่ดิน

ตารางที่ 1 ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครอบครัวเกษตรกร

ลักษณะทั่วไป	ร้อยละของเกษตรกรทั้งหมด
เพศ	
ชาย	84.8
หญิง	15.2
สถานภาพการสมรส	
โสด	1.1
สมรส	87.7
ม่าย	11
หย่าร้าง	0.2
อายุ	
< 25 ปี	0.4
25–35 ปี	18.2
36–45 ปี	26.2
46–55 ปี	21.8
> 55 ปี	33.4
การศึกษา	
ต่ำกว่า ป.4	9
ป.4 – ป.7	71.4
มัธยม	17.4
อนุปริญญา	1.3
ปริญญาตรี	0.9
ถิ่นเกิด	
ในหมู่บ้าน	63.5
นอกหมู่บ้าน	36.5

ที่มา: การสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 455 ครัวเรือน, ปี 2543

เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ การที่ระบบการผลิตยางพารามีลักษณะการถือครองที่ดินเป็นแบบเจ้าของ–ทำเอง ทั้งนี้เนื่องจากที่ดินปลูกยางพาราส่วนใหญ่ได้มาจากการทำลายป่าไม้ตั้งแต่ในอดีต นอกจากนั้นยางพารามีระบบการผลิตที่มีการลงทุนสูงและมีการเก็บผลผลิตเป็นระยะเวลายาวนาน จากการศึกษาพบว่าพื้นที่สวนยางร้อยละ 98.2 มีลักษณะการถือครองที่ดินแบบเป็นเจ้าของโดยตรง มีเพียงร้อยละ 1.8 ของพื้นที่เท่านั้นที่เกษตรกรไม่ได้เป็นเจ้าของโดยตรงแต่เป็นที่ดินของพ่อ แม่ หรือลูก จากข้อมูลลักษณะการถือครองที่ดินในระบบการผลิตยางพาราดังกล่าวมานี้ ย่อมเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ลักษณะการถือครองที่ดินโดยภาพรวมของภาคใต้ ที่เป็น "การเช่าที่ดิน" มีสัดส่วนต่ำสุดเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ ของประเทศ กล่าวคือ สัดส่วนของที่ดินเช่าทั่วประเทศมีร้อยละ 21.7 แตกต่างกันไปตามภาคคือ ภาคกลางมีสัดส่วนสูงสุด (ร้อยละ 26.2) ภาคเหนือมีร้อยละ 17.3 ภาคใต้มีต่ำสุด ร้อยละ 5.4 (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์, 2533)

ประเด็นที่สำคัญอีกประการในระบบการผลิตยางพาราคือ การมีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ในอดีตแต่เดิมนั้นพื้นที่ที่ศึกษามีที่ดินอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถบุกเบิกและทำประโยชน์ในที่ดินได้เต็มที่ ต่อมาเมื่อประเทศได้มุ่งเน้นการผลิตการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น รัฐจึงได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการครอบครองและสิทธิในที่ดิน จากข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษาพบว่าตั้งแต่ในอดีตจนถึงปี พ.ศ.2539 พื้นที่ทำการเกษตรไม่ได้มีเอกสารสิทธิ์ในรูปของโฉนด มีเพียงเอกสารสิทธิ์ประเภท น.ส.3 เท่านั้นที่แสดงถึงความมั่นคงในการถือครองที่ดินมากกว่าเอกสารประเภทอื่นๆ ถึงกระนั้นก็ตามมีพื้นที่ทำการเกษตรเพียงร้อยละ 9 เท่านั้นที่มี น.ส.3 (ตารางที่ 3) ส่วนใหญ่เป็นเอกสารประเภท ส.ค.1 (ร้อยละ 28.8) มีเอกสารประเภท ส.ป.ก. ร้อยละ 1.9 และ ส.ท.ก. ร้อยละ 0.2 ในขณะเดียวกันมีพื้นที่ทำการเกษตรสูงถึงร้อยละ 60 ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เกษตรกรมีเพียงแต่ใบแจ้งเสียภาษีบำรุงท้องที่เท่านั้น (ภ.บ.ท.5 และ ภ.บ.ท.6 ร้อยละ 50.4) ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เดิมเป็นพื้นที่ป่าและเกษตรกรได้เปลี่ยนจากสภาพป่ามาทำการเกษตรตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการเสียภาษีบำรุงท้องที่จากการใช้ประโยชน์ในที่ดินเหล่านั้น ส่วนพื้นที่ร้อยละ 9.4 เป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารอื่นใดเลยเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่บุกรุกมาจากเขตป่าสงวนหรือป่าอนุรักษ์

ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร โดยใช้การปฏิรูปที่ดินเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา และได้ดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2518 แต่พื้นที่ที่ศึกษาได้รับประโยชน์จากนโยบายนี้ในช่วงปี พ.ศ.2538 ถึง พ.ศ. 2541 นับเป็นเวลาผ่านมาประมาณ 20 ปีนับตั้งแต่การเริ่มนโยบายนี้ ส่งผลให้พื้นที่ทำการเกษตรได้มีเอกสาร

ตารางที่ 2 ลักษณะบางประการของพื้นที่ทำสวนยางพาราของเกษตรกร

พื้นที่ทำสวนยางเฉลี่ยต่อครอบครัว (ไร่)	จำนวนแปลงยางเฉลี่ยต่อครอบครัว	พื้นที่ทำสวนยางเฉลี่ยต่อแปลง (ไร่)	ลักษณะการถือครองที่ดิน เป็นของตนเอง (ร้อยละ)	ของพ่อแม่ ลูก (ร้อยละ)
20	1.9	10.4	98.2	1.8

ที่มา: การสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 455 ครัวเรือน, ปี 2543

ประเภท ส.ป.ก. เพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ 6.2 ในปี พ.ศ.2543 นอกจากนั้น ในปีงบประมาณ 2542 กรมที่ดินได้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินตามโครงการ "พัฒนากรมที่ดินและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินให้แล้วเสร็จทั่วประเทศภายใน 20 ปี (พ.ศ.2528 – พ.ศ.2547) โดยออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศได้ 742,633 แปลง เนื้อที่ประมาณ 4,120,682 ไร่ (กรมที่ดิน, 2543) จากโครงการดังกล่าวมีบางหมู่บ้านในพื้นที่ที่ศึกษาได้รับประโยชน์ ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2543 โดยภาพรวมของพื้นที่ที่ศึกษาได้มีเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนดเป็นร้อยละ 5.6 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด เอกสารสิทธิ์ประเภท น.ส.3 ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 13.6 ส่วนเอกสารสิทธิ์ประเภท ส.ค.1 ได้ลดลงเนื่องจากพื้นที่บางส่วนได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนด หรือ น.ส.3 แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ยังคงมีปริมาณสูงถึงร้อยละ 53 การที่เกษตรกรจำนวนมากไม่มีเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ทำมาหากินเป็นระยะเวลาที่ยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเช่นนี้ ย่อมมีผลอย่างมากต่อกระบวนการผลิตทางการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรขาดความมั่นใจและไร้หลักประกันในการประกอบอาชีพ ทำให้เกษตรกรไม่กล้าเสี่ยงต่อการลงทุนและไม่สนใจปรับปรุงเทคนิคการผลิต นอกจากนั้น จากการศึกษาได้พบว่าพื้นที่ทำสวนยางของเกษตรกรทั้ง 3 หมู่บ้าน มีพื้นที่ที่ได้รับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางร้อยละ 68 และพื้นที่ที่ไม่ได้รับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางสูงถึงร้อยละ 32 ของพื้นที่สวนยางทั้งหมด ซึ่งเป็นการทำสวนยางแบบไม่ได้ใส่ปุ๋ย

ตารางที่ 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ์หรือหนังสือสำคัญเกี่ยวกับที่ดินทำการเกษตรของเกษตรกร

ประเภทเอกสาร	พื้นที่ปี พ.ศ.2539		พื้นที่ปี พ.ศ.2543	
	(ไร่)	(ร้อยละ)	(ไร่)	(ร้อยละ)
โฉนด	0	0	151	5.6
น.ส.3	255	9.4	370	13.6
ส.ค.1	781	28.8	582	21.4
ส.ป.ก.	52	1.9	167	6.2
ส.ท.ก.	5	0.2	5	0.2
ภ.บ.ท.5 และ ภ.บ.ท.6	1368	50.4	1186	43.7
ไม่มีเอกสาร	255	9.4	255	9.4
รวม	2716	100	2716	100

ที่มา: การสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 86 ครัวเรือน, ปี 2543

หรือกำจัดวัชพืชตามหลักการที่เหมาะสม การที่มีพื้นที่ทำสวนยางที่ไม่สามารถขอรับทุนสงเคราะห์การทำสวนยางได้ สาเหตุส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากพื้นที่ปลูกยางไม่มีเอกสารสิทธิ์

การมีโครงการเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินให้ชาวบ้าน เป็นโอกาสที่ทำให้พื้นที่ที่ศึกษาได้มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินประเภทโฉนด ซึ่งเป็นการเพิ่มความมั่นคงในการถือครอง และมีประโยชน์อย่างมาก (ถ้าหากไม่ใช่เป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรขายที่ดิน) เนื่องจากโฉนดที่ดินเป็นเอกสารที่ดีที่สุดที่ให้สิทธิที่สมบูรณ์และสามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ได้ ในขณะที่ น.ส.3 ก็สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ได้แต่สิทธิบางอย่างจำกัดกว่าโฉนด ส่วนเอกสารสิทธิ์ที่ดินประเภทอื่นๆ นั้น เป็นสิทธิจำกัดซึ่งไม่สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ตามกฎหมายได้ การที่เกษตรกรมีเอกสารสิทธิ์ที่ดินที่สามารถเป็นหลักประกันเพื่อให้เข้าถึงสินเชื่อจากสถาบันการเงินที่มีดอกเบี้ยต่ำและมีระยะยาว จะช่วยให้เกษตรกรนำเงินมาลงทุนเพื่อปรับปรุงการผลิตการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้ หรือนำมาพัฒนาในการประกอบอาชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลจะเห็นว่า ในปี พ.ศ.2543 พื้นที่ทำการเกษตรที่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันการเงินได้มีน้อย เพียงร้อยละ 19 เท่านั้น ส่วนพื้นที่ที่เหลือนั้นไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือมีเอกสารสิทธิ์ชนิดอื่นที่ไม่สามารถค้ำประกันสินเชื่อจากสถาบันการเงินได้ ซึ่งจะไม่ช่วยให้เกิดการพัฒนาการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรหันไปกู้ยืมจากแหล่งเงินอื่นๆ (ไม่ใช่สถาบันการเงิน) ที่มีดอกเบี้ยสูงและถูกเอารัดเอาเปรียบ และเกษตรกรรอความหวังจากรัฐบาลอยู่ตลอดเวลาในการออกโฉนดที่ดินให้ หรืออย่างน้อยที่สุดเป็นเอกสารสิทธิ์ประเภท น.ส.3

การจัดจำแนกประเภทของเกษตรกรในพื้นที่ทำสวนยางพารา

ในการวิจัยครั้งนี้ได้จัดเกษตรกรออกเป็นประเภทๆ ที่แตกต่างกัน โดยใช้หลักเกณฑ์ของพื้นที่ทำการเกษตรเปรียบเทียบกับแรงงานทำการเกษตรในครัวเรือน และสามารถจัดประเภทของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยได้หลายประเภท (ตารางที่ 4) คือ

ก. เกษตรกรประเภทที่ 1 เป็นเกษตรกรที่ไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเอง นิยมทำงานรับจ้างกรีดยางในสวนยางผู้อื่นในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ในช่วงที่หยุดกรีดยางส่วนใหญ่จะทำงานรับจ้างทั้งงานในการเกษตรและงานนอกการเกษตรโดยทำงานทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เกษตรกรประเภทนี้มีประมาณร้อยละ 12 ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา

ข. เกษตรกรประเภทที่ 2 เป็นเกษตรกรที่มีจำนวนพื้นที่ทำการเกษตรน้อยเมื่อเทียบกับแรงงานทำการเกษตรในครัวเรือน ทำให้แรงงานส่วนหนึ่งออกไปทำงานรับจ้างกรีดยางในสวนยางผู้อื่น เกษตรกรประเภทนี้มีสูงถึงร้อยละ 38 ของเกษตรกรทั้งหมด

ค. เกษตรกรประเภทที่ 3 เป็นเกษตรกรที่มีจำนวนพื้นที่ทำการเกษตรเพียงพอเมื่อเทียบกับแรงงานทำการเกษตรในครัวเรือน จึงนิยมทำงานในฟาร์มของตนเอง นอกจากเกษตรกรบางคนที่มีสวนยางซึ่งยังไม่ให้ผลผลิตครบในพื้นที่ทั้งหมด จึงมีแรงงานส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างกรีดยางในสวนยางผู้อื่น เกษตรกรประเภทนี้มีอยู่ประมาณร้อยละ 10 ของเกษตรกรทั้งหมด

ง. เกษตรกรประเภทที่ 4 เป็นเกษตรกรที่มีที่ดินทำการเกษตรเป็นสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับแรงงานการเกษตรในครัวเรือน ไม่สามารถทำงานได้หมดในพื้นที่จำเป็นต้องจ้างแรงงานมาทำงานในสวนยางโดยแบ่งปันผลผลิตยางตามสัดส่วนที่ตกลงกัน (เช่น อัตราส่วนการแบ่งปันผลผลิตระหว่างเจ้าของสวนยางกับแรงงานรับจ้างกรีดยางเป็นอัตราส่วน 60:40 หรือ 55:45 หรือ 50:50) แรงงานที่มาทำงานในสวนยางของเกษตรกรประเภทนี้ส่วนใหญ่จะมาจากเกษตรกรประเภทที่ 1 และแรงงานบางส่วนที่อยู่ในครอบครัวของเกษตรกรประเภทที่ 2 เกษตรกรประเภทนี้มีสูงถึงร้อยละ 36 ของเกษตรกรทั้งหมด

จ. เกษตรกรประเภทที่ 5 เป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่ทำการเกษตรแต่ไม่มีแรงงานทำการเกษตรในครัวเรือน เนื่องจากมีงานประจำ เช่น รับราชการ ค้าขาย หรือลูกจ้างทำงานนอกการเกษตร ฯลฯ จึงจำเป็นต้องจ้างแรงงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากเกษตรกรประเภทที่ 1 และ 2 มาทำงานในพื้นที่การเกษตรทั้งหมดโดยแบ่งปันผลผลิตตามสัดส่วนที่ตกลงกัน เกษตรกรประเภทนี้มี

น้อยเพียงร้อยละ 3.5 ของเกษตรกรทั้งหมด

ฉ. เกษตรกรประเภทที่ 6 เป็นเจ้าของพื้นที่ทำการเกษตรในหมู่บ้าน แต่ตนเองทำมาหากินอยู่นอกหมู่บ้าน (เช่น หมู่บ้านใกล้เคียง ต่างตำบล ในอำเภอเมืองหรืออยู่ต่างอำเภอ) เกษตรกรประเภทนี้อาจมีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นจำนวนน้อยหรือจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่จะพบว่ามีพื้นที่น้อยกว่า 100 ไร่ มีเพียงประมาณหมู่บ้านละ 1–3 รายที่มีพื้นที่มากกว่า 100 ไร่ การใช้แรงงานทำการเกษตรเป็นแรงงานจ้างทั้งหมด และเนื่องจากเกษตรกรประเภทนี้มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเกษตรกรทั้ง 5 ประเภทข้างต้น ดังนั้นข้อมูลจากงานวิจัยในครั้งนี้ไม่ได้รวมไปถึงข้อมูลของเกษตรกรประเภทนี้

จากการจำแนกประเภทของเกษตรกรดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าการไร้พื้นที่ทำกินของเกษตรกรชาวสวนยางพารายังปรากฏให้เห็นในปริมาณที่สูง (ร้อยละ 12.3) เมื่อเทียบกับจำนวนผู้ไร้ที่ทำกินในภาคใต้ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 4.2 ของครอบครัวเกษตรกรในภาคใต้ (สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2543) ส่วนเกษตรกรประเภทที่ 2 และประเภทที่ 4 มีจำนวนเปอร์เซ็นต์ที่สูงใกล้เคียงกัน การไม่ขาดแคลนแรงงานในพื้นที่ที่ศึกษาและการไม่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานต่างด้าวหรือแรงงานจากภาคอีสานมารับจ้างกรีดยางในพื้นที่ (ดังเช่นที่ปรากฏในการทำสวนยางในภาคตะวันออก) แสดงให้เห็นว่าในระบบการทำสวนยางในพื้นที่ที่ศึกษา โดยภาพรวมแล้วแรงงานจากเกษตรกรประเภทที่ 1 และ 2 สามารถกระจายกันไปทำงานในฟาร์มของเกษตรกรประเภทที่ 4, 5 และ 6 ได้อย่างเพียงพอ

การขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้นในอนาคต หรือการขยายตัวของครอบครัวของเกษตรกร ทำให้มีจำนวนครอบครัวมากขึ้นในหมู่บ้าน ความจำเป็นในการหาพื้นที่ทำกินจะสูงตามมาด้วย ในขณะที่การบุกเบิกถางป่าเพื่อเอาพื้นที่มาทำมาหากินดังที่ได้ปฏิบัติเหมือนสมัยก่อนๆ นั้นทำไม่ได้ในปัจจุบัน ผลที่ตามมาก็คือการเพิ่มขึ้นของเกษตรกรประเภทที่ไร้ที่ดินทำกิน และเกษตรกรประเภทที่มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ จะมากขึ้นเรื่อยๆ หากไม่มีการส่งเสริมและพัฒนาให้มีกิจกรรมการเกษตรหรือกิจกรรมนอกการเกษตรเพิ่มขึ้นในพื้นที่ อาจก่อให้เกิดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองเพิ่มมากขึ้น

3. วิวัฒนาการของที่ดินในพื้นที่ทำสวนยางพารา

หมู่บ้านในพื้นที่วิจัยได้เกิดขึ้นมานานมากกว่า 200 ปี คนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านมีจำนวนไม่กี่ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นคนที่มาจากท้องถิ่นใกล้เคียง เข้ามาทำมาหากินโดยการถางป่า ทำไร่เลื่อน–ลอย ทำนา ล่าสัตว์ และหาของป่า การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการแตกแขนงแยกครอบครัวจากครัวเรือนเดิม และอีกส่วนหนึ่งเป็นครัวเรือนที่อพยพเข้ามาใหม่ มีการขยายตัวของชุมชนเป็นไปแบบช้าๆ ไม่มี

ตารางที่ 4 การจำแนกประเภทของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา

ประเภท	จำนวนครอบครัวเกษตรกร	
	(ครอบครัว)	(ร้อยละ)
เกษตรกรประเภท 1	56	12.31
เกษตรกรประเภท 2	173	38.02
เกษตรกรประเภท 3	45	9.89
เกษตรกรประเภท 4	165	36.26
เกษตรกรประเภท 5	16	3.52
รวม	455	100

ที่มา: การสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 455 ครัวเรือน, ปี 2543

ปัญหาขาดแคลนพื้นที่ทำกิน ที่ดินมีมาก ใครถางป่าที่ไหนก็ได้เป็นเจ้าของพื้นที่ ใช้ไม้ปักไว้เป็นเครื่องหมาย บางครั้งอาจมีต้นไม้ใหญ่เป็นหลักเขต หรือปลูกไม้ยืนต้นเพื่อแสดงการเป็นแนวเขตที่ดิน ไม่มีปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน การแผ้วถางพื้นที่เพิ่มเติมในระยะต่อมามักจะสอบถามจากผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ซึ่งจะเป็นผู้ที่รับรู้หรือรับรองการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ข้อมูลจากผู้สูงอายุของหมู่บ้านกล่าวว่า การปลูกยางพาราในพื้นที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ.2473 ชาวบ้านเริ่มปลูกยางเพราะต้องการขายยางเพื่อหารายได้เป็นตัวเงิน สวนยางที่ชาวบ้านทำเป็นสวนยางขนาดเล็ก พื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ ปลูกด้วยเมล็ดยางพันธุ์พื้นเมือง เป็นการปลูกแบบไม่เป็นแถวเป็นแนว ขาดการบำรุงรักษา มักปลูกปนกับไม้ยืนต้นและไม้ผลพื้นเมือง เป็นสภาพ “ป่ายาง” ให้ผลผลิตต่ำ การสะสมทุนเพื่อการปรับปรุงการทำสวนยางของเกษตรกรมีน้อยมาก ดังนั้นการพัฒนาการปลูกยางพาราจึงตกเป็นภาระของรัฐบาลโดยการสนับสนุนทุนสงเคราะห์เพื่อให้ปลูกยางพันธุ์ใหม่แทนยางพันธุ์พื้นเมือง รูปแบบของการผลิตเพื่อการค้าได้ก่อให้เกิดการบุกเบิกที่ดินจำนวนมหาศาล ป่าธรรมชาติถูกทำลายอย่างมาก นอกจากนั้นพื้นที่ป่าสงวนถูกบุกรุกด้วย ผู้ที่อพยพเข้ามาทีหลังเมื่อต้องการที่ดินทำกินจะขอซื้อสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินจากผู้จับจองเดิม อาจรวมกลุ่มกันหลายๆ คนแล้วขอซื้อจากผู้จับจอง เป็นการตกลงกันด้วยวาจา ไม่มีเอกสารแสดงสิทธิในที่ดินแต่อย่างใด

การมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้การได้เป็นเจ้าของที่ดินเปลี่ยนรูปแบบจากการบุกรุกป่าหรือการได้รับมรดก ไปเป็นแบบการซื้อขายกันมากขึ้น จากข้อมูลเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา พบว่าการได้มาของพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 61.7 ของพื้นที่ทำการเกษตร) ได้มาโดยการรับมรดก (ตารางที่ 5) ส่วนการได้มาของพื้นที่ทำการเกษตรโดยการซื้อขายได้มีบทบาทมากขึ้น และมีเปอร์เซ็นต์สูงถึงร้อยละ 29 หรือเกือบหนึ่งในสามส่วนของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด โดยเกษตรกรประเภทที่ 4 และ 5 มีโอกาสสูงในการซื้อพื้นที่เพื่อขยายขนาดของฟาร์มตนเอง จากข้อมูลพบว่าเกษตรกรประเภทนี้จำนวนสูงถึงร้อยละ 52 ที่มีส่วนหนึ่งของพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งได้มาโดยการซื้อ ส่วนเกษตรกรประเภทอื่นๆ มีจำนวนน้อยมากที่มีพื้นที่ทำการเกษตรที่ได้มาโดยการซื้อ ส่วนใหญ่จะได้มาโดยการรับมรดก นอกจากนั้นการศึกษายังพบว่าพื้นที่ทำการเกษตรที่ได้มาจากการบุกรุกพื้นที่ป่ายังมีปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันและมีค่าสูงถึงร้อยละ 9 ถึงแม้ว่ารัฐได้มีการออกกฎหมายห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าโดยเด็ดขาดตั้งแต่ปี พ.ศ.2531

การใช้ที่ดินทำการเกษตรในอดีตและแนวโน้มในอนาคต

ข้อมูลจากเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับประวัติการใช้ที่ดินทำการเกษตร พบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมีรูปแบบซึ่งเริ่มจากป่าเปลี่ยนเป็นพืชไร่เลื่อนลอย (เช่น ทำข้าวไร่ ปลูกมัน อ้อย ข้าวโพด และพืชผัก เป็นต้น)

ตารางที่ 5 แหล่งที่มาของพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร

แหล่งที่มา	พื้นที่ทำการเกษตร	
	(ไร่)	(ร้อยละ)
มรดก	1676	61.71
ซื้อ	793	29.2
บุกเบิกป่า	247	9.09
รวม	2716	100

ที่มา: การสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 86 ครัวเรือน, ปี 2543

หรือเปลี่ยนเป็นไม้ผลพื้นเมือง (เช่น ทุเรียนพื้นเมือง เงาะ ลางสาด มะม่วง ขนุน ส้ม และ มะพร้าว เป็นต้น) และในที่สุดเปลี่ยนเป็นยางพาราจนถึงปัจจุบันนี้ ลักษณะการใช้ที่ดินเช่นนี้มีสูงถึงร้อยละ 80 ของจำนวนแปลงทั้งหมด ส่วนลักษณะการใช้ที่ดินโดยเริ่มจากสภาพป่าเปลี่ยนมาเป็นไม้ผลพื้นเมืองหรือยางพารา และในที่สุดเปลี่ยนเป็นปลูกไม้ผลพื้นเมืองจนถึงปัจจุบันนี้ ลักษณะการใช้ที่ดินเช่นนี้มีประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนแปลงทั้งหมด สำหรับแนวโน้มการใช้ที่ดินในอนาคต พบว่าร้อยละ 96.5 ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ไม่มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่ตนเองครอบครองหรือใช้ประโยชน์ ยังคงต้องการปลูกพืชชนิดเดิม (คือ ยางพารา) มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้นที่คิดจะเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของตนเองในบางแปลง โดยมีความคิดจะลองปลูกไม้ผลเศรษฐกิจ (เช่น ทุเรียน และลองกอง เป็นต้น) แทนการปลูกยางพารา เพราะคิดว่าจะได้ราคาที่น่าสนใจกว่ายาง ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้มักเป็นเกษตรกรประเภทที่ 4 ดังนั้นในภาพรวมจะเห็นว่าเกษตรกรชาวสวนยางเกือบทั้งหมดยังมีความคิดที่ยืนยันการปลูกยางพาราต่อไป ไม่มีความมั่นใจในการปลูกพืชอื่นแทนการปลูกยางพารา ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชยืนต้นหรือไม้ผลชนิดอื่นๆ แทนการปลูกยางพารามาเป็นเวลานานกว่า 10 ปีแล้วก็ตาม (สถาบันวิจัยยาง, 2532) ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรชาวสวนยางยังสนใจที่จะใช้พื้นที่เพื่อการปลูกพืชเชิงเดี่ยวคือยางพาราต่อไป ลักษณะเช่นนี้อาจเกิดสภาวะเสี่ยงได้ง่ายเมื่อราคายางตกต่ำ เนื่องจากสาเหตุภาวะวิกฤติเศรษฐกิจโลก หรือมีปริมาณการใช้ยางในตลาดโลกลดลงในขณะที่กำลังการผลิตยังคงเพิ่มขึ้นในภาวะที่ราคายางตกต่ำย่อมส่งผลกระทบต่อรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร และยังเป็นภาระของรัฐบาลที่จะต้องหาเงินมาสนับสนุนการแทรกแซงราคายางเป็นเวลานาน ดังนั้นรัฐควรจะทบทวนนโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชอื่นทดแทนการปลูกยางพารา การลดการขยายพื้นที่ปลูก หรือการลดกำลังการผลิตยางพาราภายในประเทศ และเร่งพัฒนาการหารายได้เสริมให้กับเกษตรกร

4. ปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา

ลักษณะที่พบเห็นทั่วไปในระบบการผลิตยางพาราคือ การเป็นเกษตรกรชาวสวนยางขนาดเล็ก และจากการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่าขนาดแปลงโดยเฉลี่ยของเกษตรกรมีขนาดประมาณ 10 ไร่ เมื่อสอบถามความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับเรื่องนี้ พบว่าเกษตรกรมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 56) มีความคิดเห็นด้วยว่าขนาดของแปลงปลูกยางของตนเองมีขนาดเล็ก ส่วนเกษตรกรที่เหลือไม่ได้คิดว่าแปลงปลูกยางของตนเองมีขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าขนาดแปลงปลูกยางจะเล็กหรือไม่นั้น เกษตรกรทั้งหมดคิดว่าขนาดของแปลงไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาในระบบการผลิตยางพารา

การกระจัดกระจายของแปลงปลูกยางของเกษตรกรนั้น พบว่าร้อยละ 88.5 ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีความคิดว่า แปลงปลูกยางของตนเองไม่ได้อยู่กระจัดกระจาย แปลงส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้านจึงไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาในการทำสวนยางแต่อย่างใด ส่วนเกษตรกรที่เหลือ (ร้อยละ 11.5) มีความคิดว่าแปลงปลูกยางของตนเองอยู่กระจัดกระจาย และครึ่งหนึ่งของเกษตรกรเหล่านี้คิดว่า การกระจัดกระจายของแปลงปลูกยางทำให้เกิดปัญหา เช่น ทำให้สิ้นเปลืองเวลาในการขับรถไป-มาในวันกรีดยาง และมีความยุ่งยากในการรวบรวมน้ำยางหรือการแปรรูปน้ำยาง นอกจากนั้นทำให้มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น

ข้อมูลในตารางที่ 3 ชี้ให้เห็นว่าตั้งแต่ในอดีตจนถึงปี พ.ศ.2543 พื้นที่ทำการเกษตรมีเอกสารสิทธิ์ที่แสดงถึงความมั่นคงในการถือครองที่ดินในรูปของโฉนดและน.ส.3 เพียงร้อยละ 19.2 เป็นเอกสารประเภท ส.ค.1 ส.ป.ก และ ส.ท.ก. รวมกัน เป็นร้อยละ 27.8 แต่พื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์มีปริมาณสูงถึงร้อยละ 53 นอกจากนั้นข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าร้อยละ 91 ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างไม่มีความพึงพอใจในเรื่องเอกสารสิทธิ์หรือเอกสารในที่ดินที่ตนเองทำมาหากินอยู่ และต้องการที่จะได้รับเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนดหรือ น.ส.3 เท่านั้นเพื่อต้องการมีสิทธิในที่ดินเต็มที่

ข้อมูลในตารางที่ 4 ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินมีร้อยละ 12 เกษตรกรประเภทที่มีพื้นที่ทำการเกษตรน้อยในครอบครัวมีร้อยละ 38 ซึ่งเกษตรกรทั้ง 2 ประเภทนี้รวมกันมีจำนวนมากถึงร้อยละ 50 ของเกษตรกรทั้งหมด นับว่าเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ง่ายต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ

ถ้าหากทั้ง 2 ภาคนี้สามารถให้รายได้ที่ดีกว่า หรือหากมีปัญหาวิกฤติเกิดขึ้นในระบบการผลิตทางการเกษตร

นอกจากนั้นข้อมูลจากการศึกษาของ สุทัศน์ และ สมยศ (2542) ได้ชี้ให้เห็นว่าจังหวัดสงขลา มีพื้นที่ปลูกยางรวมทั้งจังหวัดประมาณ 1,650,178 ไร่ สามารถแบ่งเป็น ปลูกยางบนดินที่เหมาะสม 654,197 ไร่ (ร้อยละ 39.6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งจังหวัด) ปลูกบนดินที่เหมาะสมปานกลาง 173,291 ไร่ (ร้อยละ 10.5) และบนดินไม่แนะนำให้ปลูก 822,690 ไร่ (ร้อยละ 49.9) (พื้นที่ปลูกยางที่ปลูกไปแล้วบนดินที่ไม่แนะนำให้ปลูก หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำขัง การระบายน้ำไม่ดี รวมถึงพื้นที่ลาดชันที่มีความชันเกินกว่า 60 เปอร์เซ็นต์) ส่วนข้อมูลในระดับอำเภอ พบว่าการปลูกยางพาราในอำเภอจะนะ เป็นการปลูกยางบนดินที่เหมาะสม ร้อยละ 48.4 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งอำเภอ ปลูกบนดินที่เหมาะสมปานกลาง ร้อยละ 15.5 และบนดินไม่แนะนำให้ปลูก ร้อยละ 36.1 ส่วนการปลูกยางพาราในอำเภอนาทวี เป็นการปลูกยางบนดินที่เหมาะสม ร้อยละ 32.6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งอำเภอ ปลูกบนดินที่เหมาะสมปานกลาง ร้อยละ 5.9 และบนดินไม่แนะนำให้ปลูก ร้อยละ 61.5

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การมีเอกสารสิทธิ์ที่แสดงถึงความมั่นคงในการถือครองที่ดินจำนวนน้อย แต่มีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวนมากไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งๆ ที่เกษตรกรใช้ทำประโยชน์หรือใช้ทำมาหากินอยู่ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะนำไปสู่การไม่สนใจปรับปรุงกระบวนการผลิตทางการเกษตรให้มีประสิทธิภาพ และขาดการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปใช้ นอกจากนั้นการมีเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน และเกษตรกรประเภทที่มีพื้นที่ทำการเกษตรน้อยในครอบครัว เป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้เป็นข้อจำกัดของปัจจัยที่ดินในระบบการผลิตยางพารา ผนวกกับสภาพการปลูกยางพาราบนพื้นที่ปลูกที่ไม่เหมาะสมหรือไม่แนะนำให้ปลูก (ซึ่งมีอยู่ในปริมาณที่สูง) จะส่งผลให้ผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ของเกษตรกรชาวสวนยางต่ำ มีผลกระทบต่อรายได้และความเป็นอยู่ของเกษตรกร และในที่สุดการเรียกร้องให้รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือโดยการแทรกแซงราคายางนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

สรุป

หลังจากที่มีการตั้งถิ่นฐานของคน สภาพป่าเริ่มถูกแปรเปลี่ยนไปสำหรับปลูกพืชเพื่อการยังชีพ ต่อมาการปลูกพืชเพื่อการค้าได้นำไปสู่การบุกเบิกพื้นที่ป่าอย่างมหาศาล รูปแบบของการใช้ที่ดินส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงจากป่าเป็นพืชไร่เลื่อนลอยหรือไม้ผลพื้นเมือง และเปลี่ยนเป็นยางพาราในที่สุด จากการแปลภาพถ่ายดาวเทียม พบว่าจำนวนพื้นที่ปลูกยางพาราได้ขยายเพิ่มขึ้นโดยได้มาจากพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย ปัจจุบันการได้มาของพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ได้มาโดยการรับมรดก ส่วนรูปแบบของการได้มาโดยการซื้อขายได้เพิ่มบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรบางประเภท

เกษตรกรส่วนใหญ่มีหัวหน้าครอบครัวเป็นเพศชาย สถานภาพสมรส มีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา มีถิ่นเกิดอยู่ในหมู่บ้าน สมาชิกในครอบครัวโดยเฉลี่ยมี 4 คน และมีแรงงานในภาคเกษตรโดยเฉลี่ย 2 คน การเป็นเกษตรกรชาวสวนยางขนาดเล็กโดยมีขนาดพื้นที่เฉลี่ย 20 ไร่ต่อครอบครัว แบ่งเป็นแปลงย่อยๆ และอยู่กระจัดกระจายกัน เป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปในระบบการผลิตยางพารา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกษตรกรคิดว่าไม่ได้เป็นปัญหาในกระบวนการผลิต ส่วนสภาพการถือครองที่ดินในระบบการผลิตยางพาราเป็นแบบเจ้าของ-ทำเอง ไม่มีระบบการเช่า นับว่าเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อกระบวนการผลิต ความมั่นคงในการถือครองที่ดินเริ่มปรากฏให้เห็นในทางที่ดีขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ แม้ว่านโยบายการปฏิรูปที่ดินและแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ได้มีมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม และมีพื้นที่เพียงบางส่วนที่ได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานดังกล่าว ยังมีพื้นที่ทำการเกษตรอีกมากที่ไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งทำให้เกษตรกรไม่สนใจในการลงทุนหรือปรับปรุงเทคนิคการผลิต ดังนั้นแนวทางในการแก้ปัญหาในระบบการผลิตยางพารา โดยการเพิ่มผลผลิตในกระบวนการผลิตเพื่อดึงต้นทุนในการผลิตให้ต่ำลงนั้นอาจทำได้ยาก ยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรที่อยู่ในสภาพไร้ที่ดินทำกินและเกษตรกรประเภทที่มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ยังมีอยู่ในปริมาณที่สูง ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ง่ายต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่ภาคอุต-

สาหกรรมและภาคบริการ ถ้าหากทั้ง 2 ภาคนี้สามารถให้รายได้ที่ดีกว่า หรือหากมีปัญหาวิกฤติเกิดขึ้นในระบบการผลิตทางการเกษตร นอกจากนั้นการขยายตัวของประชากรในอนาคตและการเริ่มเป็นครอบครัวใหม่ของเกษตรกรรุ่นใหม่ มีแนวโน้มทำให้เกษตรกรทั้งสองประเภทมีจำนวนเพิ่มขึ้น

เกษตรกรเกือบทั้งหมดยังสนใจที่จะใช้พื้นที่ดินสำหรับปลูกยางพาราต่อไปในอนาคต ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้มีนโยบายลดพื้นที่ปลูกยางในภาคใต้โดยส่งเสริมให้ปลูกพืชอื่นแทนยางมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม ซึ่งการปลูกยางพาราแบบพืชเชิงเดี่ยว (monocrop) ของเกษตรกร อาจเกิดสภาวะเสี่ยงได้ง่ายเมื่อราคายางตกต่ำ

กิตติกรรมประกาศ

ทุนอุดหนุนวิจัยนี้ได้จากงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2543 คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ เกษตรกรบ้านนาปรังและบ้านคลองไข่มุก ตำบลคลองกวาง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และบ้านช้างคลอด ตำบลท่าหมอไทร อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมที่ดิน. (2543). **รายงานประจำปี พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

ชูสิทธิ์ โอภาสวงศ์ และ เวท ไทยนุกูล. (2542). 100 ปี ยางพาราไทย. **วารสารยางพาราไทย, 2**(2), 14–20.

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. (2533). นโยบายปฏิรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาชนบท. **วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, 16**(2), 81–86.

สถาบันวิจัยยาง. (2532). **ข้อมูลยางพารา**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร.

สถาบันวิจัยยาง. (2540). **สถิติยางประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการเกษตร.

_____. (2541). **ข้อมูลทางวิชาการยางพารา**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร.

_____. (2543). **สถิติยางประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการเกษตร.

_____. (2544). **สถิติยางประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการเกษตร.

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. (2543). **25 ปี การปฏิรูปที่ดิน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สุทัศน์ ด่านสกุลผล และ สมยศ สินธุระหัส. (2541). **แผนที่พื้นที่ปลูกยางตามศักยภาพของที่ดินในภาคใต้ (ส่วนล่าง) เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร.

_____. (2542). **การกำหนดเขตปลูกยางในภาคใต้ของประเทศไทย โดยอาศัยวิธีการประเมินศักยภาพที่ดินควบคู่กับการสำรวจข้อมูลระยะไกล และจัดระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร.

Guitton, Henri. (1966). **Economie Politique** (sixieme edition). Paris: Dalloz.

Institut Panafricain pour le Dévéloppement. (1981). **Comprendre une Economie Rurale**. Paris: Harmattan.

Lillesand, T.M., and Kiefer, R.W. (1994). **Remote Sensing and Image Interpretation** (third edition). New York: John Wiley and Sons., Inc.

Boonvanno, Suchanya. (1997). **Dynamique d'un Système Rural en Zone Mixe (hévéa-forêt): Le Bassin Versant de la Nathawi (Sud-Thaïlande)**. Thèse de doctorat, Université Michel de Montaigne–Bordeaux III, Bordeaux.